

**Teoretické zázemí vědy o bezpečnosti  
a teorie středního dosahu****(Doplnění diskuze)**

*V prvních dvou číslech letošního ročníku Vojenských rozhledů byly uveřejněny dvě kolektivní práce Střediska bezpečnostní politiky Centra pro sociální a ekonomické strategie při Fakultě sociálních věd UK, a to Rašek, A. a kol.: Tvorba základů bezpečnostní vědy. Vojenské rozhledy 1/2007, s. 21-31, a Rašek, A. a kol.: Aktéři světové bezpečnosti (K nové teorii středního dosahu v bezpečnostní oblasti). Vojenské rozhledy 2/2007, s. 12-28. K těmto textům byl veden diskurz, který upozornil na potřebu prohloubit tuto tematiku o vazby na relevantní sociologické teorie.*

Od té doby vyšla studie Josefa Janošce Sekuritologie – nauka o bezpečnosti a nebezpečnosti (Vojenské rozhledy, 3/2007, s. 3-14). Autor si jako motto zvolil výrok prvního československého prezidenta Tomáše Garriguea Masaryka „... na každou vědu se můžeme dívat z objektivního i subjektivního hlediska, že ji totiž můžeme posuzovat podle jejího předmětu a podle našeho pojetí předmětu...” Autor pro název nové vědní disciplíny volí pojem „sekuritologie“ (Janošec 2007: 3), čímž jí dává mezinárodní rozměr, a proto jistě stojí za pozornost. Jako s klíčovými operuje s pojmy bezpečnost a nebezpečnost odvozených od aplikace principu jin-jang, s úsilím o dynamickou rovnováhu mezi nimi.

„Předmětem zkoumání sekuritologie jsou vnější projevy a vnitřní zákonitosti bezpečnosti a nebezpečnosti. Můžeme je pojmenovat jako **bezpečnostní realitu**.” (Janošec 2007: 4)

Autor tohoto textu vychází z pojetí, že „předmět bezpečnostní vědy nemůže být bezbřehý, ale funkční. Není však možné přehlédnout, že bezpečnostní a vojenské problémy jsou u kauzálního hlediska sekundární, vznikají teprve jako derivát zřetězení primárních příčin, deviací a konfliktů v ekonomické, sociální, environmentální a jiných oblastech. Bezpečnostní problémy je možné vyřešit jedině vyřešením primárních příčin ... Předmětem zejména je bezpečnost jako pilíř udržitelného rozvoje a kvality života; rozšířené (komplexní) pojetí bezpečnosti a jeho aplikace ve výuce a vzdělávání; modernizace konceptu bezpečnosti a jeho aplikace při rozvoji bezpečnostního systému.” (Rašek, A. a kol.: Tvorba základů bezpečnostní vědy. Vojenské rozhledy 1/2007, s. 21.)

**Aktéři bezpečnostní situace a teorie společnosti**

Pro rozpracování základů vědy o bezpečnosti a klíčových aktérů světové bezpečnostní situace jako teorie středního dosahu je nutné vymezit k jaké či k jakým tzv. velkým teoriím resp. teoriím modernizace se vztahuje, i když je zřejmé, že i v teorii existují omezení, nutno ji doplnit. Miloslav Petrusek ve *Společnostech pozdní doby* (Petrusek, 2007) se v souboru sociologických esejí snaží systematickou formou odpovědět na otázku, v jaké společnosti žijeme. Je zde popsáno 110 nejrozličnějších pojmenování plurality společnosti z celkově 300 pravděpodobných. Akceptuje i akcentuje tu názor Václava Bělohradského o nemožnosti „velké filozofie“, „jedné velké formule“, stejně jako „smyslu dějin“.

Petruskovy eseje se větší či menší měrou týkají i problematiky sociálního zázemí vědy o bezpečnosti a klíčových aktérů světové bezpečnosti a v mnohém proto mohou být pro tuto tematiku poučné.

Vzhledem k tomu, že naše společnost a její politické elity řešily a řeší strategické rozhodnutí přijmout či nepřijmout k dislokaci na našem území radar americké protiraketové obrany, což by v kladném případě vedlo k posílení našeho vztahu ke Spojeným státům, je jisté k zamyšlení.

O tématu pojednává relevantní esej Amerikanizovaná společnost. Petrusek v ní uvádí, že podlomí-li se struktury každodennosti a podstatným způsobem se změní životní styl, má to synergický sociální efekt, změní se i ostatní struktury. Ideu „dohnat a předejít Ameriku“ v technologii a organizaci práce formuloval ve třicátých letech J. V. Stalin. Dochází k přebírání kulturních a sociálních vzorců chování, jež se postupně nutně projeví i tam, kde se to původně nepředpokládalo.

Petrusek cituje Jeana Baudrillarda (1986): „Idylické přesvědčení Američanů, že jsou středem světa, že mají největší moc, a jsou absolutním modelem, není tak zcela falešné. Neopírá se tolik o jejich zdroje, techniku a zbraně, jako spíše o onen zázračný předpoklad ztělesněné utopie, o společnost, jež s nesnesitelnou bezelstností spočívá na myšlence, že je uskutečněním všeho toho, o čem ostatní jen sní – spravedlnosti, hojnosti, práva, bohatství, svobody: tato společnost to ví, věří tomu, a nakonec tomu věří i ostatní.“

Podle Alexandra Vondry existují tři typy amerických postojů:

1. *Izolacionistický* (Noam Chomsky, Pat Buchanan) – angažmá ve světě ohrožuje tradiční hodnoty, je nutné se soustředit na řešení domácích problémů.
2. *Neorealistický* (Henry Kissinger, Ch. Kupchan aj.) – americký vliv ve světě se musí realizovat s ohledem na jeho akceptaci v tomto světě.
3. *Neokonzervativní* postoj vychází z předpokladu, že současný svět je v chaotickém stavu, směřuje k anarchii, což není možné zastavit bez americké autority, a proto by Spojené státy neměly na svou hegemonii rezignovat.

V eseji *Autoritářská společnost* Petrusek aktuálně píše (Petrusek 2007: 73): „Velice brzy, zdá se, jsme zapomněli na zkušenost s totalitní autoritou, která byla navýsost nelegitimní, protože jsme si ji nevybrali. Velice snadno se strašíme totalitarismem tam, kde jde o prostou poslušnost vůči zákonům a pravidlům slušného života, jež jsme si zvolili. A velice snadno zapomínáme, že všechna velká impéria i malá, byť pohádková království, se rozpadla, jestliže se nemohla opřít o legitimní autoritu.“

Za pozornost z hlediska našeho tématu stojí **konzervátorská (sebezáchovná) společnost**, v níž se uvádí, že nejpodstatnější inspirací i alternativou je aktivita římského klubu. Výchozí je publikace kolektivu D. Meadowse *Limits to Growth* a řada dalších zpráv. Základní úsilí římského klubu je možné charakterizovat jako zdůraznění kvality nad kvantitou, hledání východisek krize globálního světa, které by mělo vycházet z identifikace podstatných světových problémů a rozporů současné civilizace, a to nejen ekologických, což si nutně vyžádá změnu hodnotových orientací lidí. Zatím tuto cestu prosazují výrazněji jen zelení.

Pro analýzu sociálního pozadí bezpečnosti jako příčiny bezpečnostních hrozeb stojí za pozornost eseje *Marnotratná společnost*, *Masová společnost*, *Materialistická společnost*, *Mcdonaldizovaná společnost*, *Monetární společnost*, *Multikulturní společnost*, *Občanská společnost*, *Organizační společnost*, *Pluralitní společnost* a *Populistická společnost*.

Poté jsou tu vzhledem k naší specifické postkomunistické historii zajímavé eseje s předponou „po-“ respektive „post-“, jako například Porevoluční společnost, Postcivilizační, Postdemokratická, Postekonomická, Postfordistická, Postimperialistická, Postindustriální, Postkapitalistická, Postmaterialistická, Postmoderní, Postrevoluční, Posttotalitní a Posttradiční.

Základním problémem Petruskovy práce je, že esejisticky prezentované teorie nejsou roztrženy ani podle obsahu, ani podle významnosti, ale podle abecedy, což zdůrazňuje především encyklopedičnost pojetí a popularizační záměr.

## Beckova riziková společnost

Miroslav Petrušek ve Společnostech pozdní doby cituje B. Horynu (Horyna 2001: 85): „Přednost by neměli mít lidé, kteří chtějí svět měnit, ale lidé, kteří ho chtějí uchránit před změnami.“ Tato citace je z Beckovy Rizikové společnosti, kterou však Petrušek do své esejistické publikace nezahrnuje. S vysokou mírou pravděpodobnosti je však pro rozpracování zejména klíčových aktérů světové bezpečnostní situace – jako teorie středního dosahu – z teorií modernizace nejvíce relevantní právě **teorie rizikové společnosti**, jejímž tvůrcem je Ulrich Beck. (Beck 2004)

Ústřední myšlenku rizikové společnosti, reflexivní modernizace a vynucené individualizace jako následku vyvážení z dosavadních sociálních vazeb spojené s polarizovanou nerovností (v níž je svoboda fikcí) lze stručně charakterizovat zhruba takto: *Lidská společnost dokáže svým vývojem ohrozit sebe samu.* „V pokročilé moderně je společenská produkce *bohatství* systematicky doprovázena produkcí *rizik*.“ (Beck 2004: 25)

Myšlenka není pro odborníky v bezpečnostní oblasti zcela nová, ale objevuje se aktuálně a varovně právě v době, kdy je nejvíce blízká objektivní pravdě, protože lidská společnost se přiblížila ke kritickému bodu potenciální globální krize, kdy již nejde o pouhá *osobní* rizika, ale globální rizika, nejedná se o riziko spojené s odvahou, ale se sebezničením, jak je patrné např. i ze změn klimatu a stále vyhrcořenější diskuzi o této problematice, jak se např. ukázalo při střetu prezidenta Václava Klause a někdejšího amerického prezidentského kandidáta Al Gorea.

Jedním z příznaků je z hlediska našeho tématu v asymetrických válkách postupující **nerozpoznatelnost hranic mezi mírem a válkou** v nejširším slova smyslu, jak upozorňuje např. Štefan Volner (2007: 15). Má proto jistý rys osudovosti. A to zvláště proto, že se prosazuje princip globality. (Robertson, 1992; Albrow 1996).

Globální problémy je možné řešit jen globálně, globální problémy vyžadují globální kooperaci. To nutně povede k dalšímu posilování kompetence globálních institucí, jejich pravomocí a oprávnění k regulacím.

*Make love, not war* se změní podle Mary Kaldorové na *make law, not war*. „Rizika mají bytostně co činit s předvídáním, s novými jevy, k nimž dosud nedošlo, která však hrozí a která jsou právě v tomto významu už dnes reálná.“ (Beck 2004: 43)

„Vědomí rizika nemá své těžiště v přítomnosti, nýbrž v *budoucnosti*. V rizikové společnosti ztrácí minulost svoji determinující moc nad přítomností.“ (Beck 2004: 44)

Ve srovnání s jinými sociologickými teoretiky – což je v našem kontextu rozhodující – nepovažuje Ulrich Beck dysfunkce za odchylky fungujících technologických, ekonomických, sociálních a environmentálních systémů, ale za jejich kauzální a integrální součásti jako

nezamýšlených vedlejších důsledků zpočátku jinak velmi úspěšných neoliberálních a účelově racionalizačních záměrů, jak je tomu u dost podstatné části populace i u nás.

„Síly produkce ztratily v procesech reflexivní modernizace svoji nevinnost. Zisk moci spjatý s technicko-ekonomickým pokrokem je ve stále větší míře zastíňován produkcí rizik ... produkce a rozdělení rizika je osvětlena srovnáním s ‚logikou rozdělení bohatství ...“ (Beck 2004: 18).

Vědecké a technologické poznatky jako součást rizikové společnosti mají tedy zákonitě ambivalentní roli, k překonávání dysfunkcí nejen zčásti přispívají, ale zároveň se opoždují, a po jejich aplikaci deviace zvyšují a zmnožují. (Po jaderných a kosmických projektech, výzkumech biologických, chemických a genetických, je nejaktuálnějším příkladem internet se svými stále vážnějšími bezpečnostními riziky v mnoha oblastech lidské činnosti, od bankovníctví k řízení teroristických akcí.) „... vědecká racionalita zůstává bez sociální racionality *prázdna* a sociální racionalita bez vědecké racionality *slepá*.“ (Beck 2004: 39)

Modernizaci vyžaduje podle Ulricha Becka i dosavadní pojetí sociálního státu. Náprava je možná jen zpochybněním a následně podstatnou změnou těchto systémů v souladu s udržitelným rozvojem. Předpokládá to na základě kontinuálních analýz ohrožení a jejich predikcí řešit na prvním místě takové problémy jako je ekonomická globalizace, existence nově pojatého sociálního státu, strategické vládnutí, participace na strategických rozhodovacích procesech, stabilizace rodiny a zaměstnanost. „Nežijeme *zatím* ještě v rizikové společnosti, ale nežijeme také už *jen* v konfliktech spojených s rozdělováním ve společnosti nedostatku.“ (Beck 2004: 27)

Problémy způsobuje právě průmyslová nadprodukce. „Druh, model a prostředky rozdělování rizik se systémově liší od druhů, modelů a prostředků rozdělování bohatství. To nevylučuje, že mnohá rizika jsou rozdělována se *specifickým* zřetelem k vrstvám nebo třídám. V tomto smyslu existují široké zóny, v nichž se třídní a riziková společnost navzájem překrývají. Dějiny rozdělování rizika ukazují, že rizika podobně jako bohatství zachovávají třídní schéma – jenomže v převrácené podobě: bohatství se shromažďuje nahoře, rizika dole.“ (Beck 2004: 45)

Platí to však jen po určité hranici a s jistou licencí k použitým pojmům, zvláště třídního přístupu. Při hlubší polarizaci se riziko ale přesunuje i nahoru. „V globalizaci je obsažen model rozdělování rizik, který je třeba od ní zřetelně odlišit a který v sobě skrývá, silný, politicky výbušný náboj: rizika dopadají dříve či později i na ty, kdo je produkují nebo kdo z nich těží. Šířící se rizika vykazují v sociálním ohledu *bumerangový efekt*: ani bohatí a mocní si před nimi nejsou jisti.“ (Beck 2004: 48)

Je to pesimistické zjištění. „V závodě mezi bohatstvím a neviditelnými riziky nemohou rizika zvítězit. Viditelné nemůže závodit s neviditelným. Paradox je v tom, že neviditelná rizika právě *proto* v tomto závodě vítězí.“ (Beck 2004: 59) To pochopitelně vyžaduje jiné prizma pohledu a z něho vyplývající aktivit. „Místo, které zaujímalo *odstranění nedostatku*, zaujímá nyní *odstranění rizika*.“ (Beck 2004: 52)

Reflexe této situace je v současné populaci nedostačující. „Pravdou je, že ohrožení narůstají, nejsou však politicky přetavována v *preventivní* politiku zvládání rizik; navíc není jasné, jaký druh politiky a politických institucí je toho vůbec schopen.“ (Beck 2004: 63) Motivace k překonání tohoto skeptického zjištění je sebezáchovná. „Hybnou sílu třídní společnosti je možné postihnout větou: *Mám hlad!* Hnutí uvedené do pohybu rizikovou společností je proti tomu naopak vyjádřeno slovy: *Mám strach! Společenství nouze je nahrazováno společenstvím*

strachu. Riziková společnost v tomto smyslu charakterizuje epochu, v níž se *solidarita vznikající ze strachu* stává politickou silou.“ (Beck 2004: 65)

Od reflexe k aktivitě je nelehká cesta. „... *ve snaze o zvyšování produktivity se nikdy nepřihlíželo a nepřihlíží k rizikům, která jsou s tím spojena*. Nejprřednější prioritou vědeckotechnické zvědavosti je *užitek plynoucí z produktivity*, a teprve poté a často ani ne na druhém místě, se uvažuje o tom, jaká ohrožení jsou s tím spojena.“ (Beck 2004: 79-80)

Argumentuje se často tím, jako byl například vývoj, výroba a užití atomové pumpy, že to byla válečná nezbytnost. „Stěžejní význam získává *schopnost předjímat nebezpečí, snášet je, biograficky a politicky se s nimi vyrovnat* ... V rizikové společnosti se vyrovnávání se strachem a nejistotou stává biograficky a politicky *klíčovou civilizační kvalifikací* a formování schopností, které jsou k tomu potřebné, základním úkolem pedagogických institucí.“ (Beck 2004: 101) Nejen ovšem toto, problém se stává naléhavou záležitostí vládnutí, explicitně strategického vládnutí. „Následkem ohrožení se rozplývají dřívější naléhavé priority a souběžně sílí *dirigistická politika mimořádného stavu*, která čerpá z hrozící situace rozšířené možnosti zásahu a nové kompetence ... Riziková společnost není společností revoluční, nýbrž něčím více: je *společností katastrof*. Hrozí nebezpečí, že *výjimečný stav se v ní stane stavem normálním*.“ (Beck 2004: 104)

Konečně tuto situaci např. v současné době prožívá Španělsko, Velká Británie, nejnověji bez zatím tragických následků i Německo, a tato situace iradiuje i do ostatních evropských zemích včetně těch, které se s terorismem ještě nesetkaly.

To má politicko-vojenské důsledky: „Současně s narůstáním rizik vyvstávají v rizikové společnosti zcela *nové výzvy pro demokracii*. Riziková společnost v sobě obsahuje tendenci k *„legitimnímu“ totalitarismu obrany před nebezpečím*, kterými ve jménu práva zabránit nejhoršímu vytváří až příliš dobře známým způsobem něco jiného, co je ještě horší.“ (Beck 2004: 106)

Nic nového ani u nás, v polistopadovém vývoji sílí volání po vládě „silné ruky“, za téměř osmnáct let se počet jeho stoupenců zdvojnásobil, nyní si ji přeje šedesát procent naší populace. I když možná spíše než po diktátorovi touží po kompetentním politikovi s všeobecně přijatelnou vizí.

## Individualizace sociální nerovnosti

Součástí rizikové společnosti je postupující **individualizace sociální nerovnosti**. Je to podle Becka důsledkem konce v jeho pojetí tradiční třídní společnosti a počátkem emancipace tříd překonávajících různá regionální a partikulární omezení. Tvoří se nový prostor ustavování a utváření privátních sociálních vztahů a životních a pracovních forem, dochází k formování nových sociálních sítí, identit a hnutí. Odděluje se systém plného zaměstnání a systém flexibilního, plurálního a individuálního neúplného zaměstnání. Zostřující se nerovnosti zůstávají v šedé zóně. Těžiště se přesouvá z pracoviště a podniku k utváření a ověřování nových životních forem a stylů. Nejnovější data mluví jasnou řečí: nikoli nedostatek vzdělání nebo sociální původ, nýbrž *rozvod* je tím, co se pro ženy stává padacími dveřmi do „nové chudoby“. (Beck 2004: 151) „Proces individualizace je teoreticky pojat jako produkt reflexivity, v jejímž rámci proces modernizace zajišťovaný státem *detradicionalizuje* životní formy vlastní industriální společnosti ... S tím související kulturní otřesy a ztracené jistoty povedou dříve či později k novým požadavkům na společenské instituce v oblasti vzdělání, poradenství, terapie a politiky.“ (Beck 2004: 253-4)

Beckova reflexivita a kritika vědeckotechnologického rozvoje vychází z myšlenky, že „zatímco dříve šlo o nebezpečí podmíněná „externě“ (bohy, přírodou), historicky nová kvalita dnešních rizik se zakládá na jejich současné *vědecké a sociální konstrukci*, a to ve trojím smyslu: věda se stává (*spolu*) *příčinou rizik, prostředkem pro jejich definování a zdrojem pro jejich řešení*, a právě tím si otevírá nové trhy scientizace. Vědeckotechnický vývoj se při vzájemné konfrontaci mezi riziky, které pomáhá sám vytvářet, a jejich veřejnou a sociální kritikou, stává sám *rozporným*.“ (Beck 2004: 257) Tato ambivalentnost role vědy je stále zřejmější. „... dochází k dalekosáhlé *demonopolizaci vědeckých nároků na poznání*: věda se stává stále něčím *nutnějším*, zároveň také stále *méně dostačujícím* pro společensky závaznou definici pravdy.“ (Beck 2004: 259)

„Jednou z příčin je, že „projekce zdrojů problémů a chyb do dosud neprobádané „země nikoho“ souvisí zřejmě s tím, že vědy se v oblastech svého uplatnění dosud nijak podstatně neprolínají.“ (Beck 2004: 262) Paradoxní přitom je, že „... vědy nesvrhlo z trůnu selhání, nýbrž *úspěch*. Můžeme dokonce říci, že čím úspěšněji si vědy v tomto století počínaly, tím rychleji a zásadněji byly zrelativizovány jejich původní nároky platnosti“. (Beck 2004: 268) Dochází k paradoxu: „Během prosazování a zevšeobecňování norem vědecké argumentace tak vzniká zcela změněná situace: věda se stává *nepostradatelnou*, a současně je *zbavována* svých původních nároků na platnost ... *Aktéry tohoto přelomu* jsou disciplíny, které kriticky aplikují vědu na vědu samu – teorie a dějiny vědy, sociologie vědění a vědy, psychologie, empirická etnologie atd., které od počátku dvacátého století se střídavými úspěchy nahloďávají základy autodogmatizace vědecké racionality.“ (Beck 2004: 270-1)

Rozhodující úlohu má odhadnutelnost vedlejších účinků. Ta je komplikovaná zvláště proto, že vědci jsou vzdalováni aplikaci svých poznatků. Proto ani nemohou být voláni k odpovědnosti, leda morální – viz např. použití atomové zbraně a životní trauma jejich tvůrců Alberta Einsteina a Roberta J. Oppenheimera. „... zdrojem existujícího nebezpečí už není nevědění, ale *vědění*, nikoli nedostatečné, nýbrž *zdokonalené* ovládání přírody, nikoli to, co se vymyká lidskému dosahu, nýbrž právě systém *rozhodování* a objektivních tlaků nastolených industriální epochou.“ (Beck 2004: 301) A konečně „se také *přehlíží* základní fakt, že *moderní společnost nemá žádné řídicí centrum*“. (Beck 2004: 266)

Při veřejné přednášce na London School of Economics and Political Science v únoru 2002 Ulrich Beck řekl: „Zrychlení modernizace vytvořilo propast mezi světem kvantifikovatelného rizika, v němž myslíme a jednáme, a světem nekvantifikovatelných nejistot, jež vytváříme. Minulá rozhodnutí o nukleární energii a současná rozhodnutí o využití genové technologie, lidské genetiky, nanotechnologie atd., uvolňují cestu nepředvídatelným, nekontrolovatelným a v posledku nesdělitelným důsledkům, které mohou nakonec ohrozit veškerý život na zemi.“ (Theory, Culture and Society, vol. 19, 2002, 4. In: Beck, U. *Riziková společnost*. Na cestě k jiné modernitě. Slon Praha 2004, s. 399). „A tak jsme nyní svědky paradoxní situace, kdy globální trhy jsou liberalizovány a globalizovány více než kdy jindy, zatímco moc globálních institucí ustavených k jejich kontrole byla drasticky zredukována. V tomto směru nelze vyloučit možnost katastrofy podobného rozsahu jako v roce 1929.“ (tamtéž, 402)

Nově to na začátku roku 2007 potvrdily souvislosti a dosah finančních problémů v Číně. Finanční rizika jsou zřejmější než ekologická. A pokud jde o úpadek moci globálních institucí, je tomu tak proto, že se přesunula na jedinou supervelmoc.

„Jako důsledek teroristického útoku je tu zpátky stát, a to ze starého hobbesovského důvodu – pro zajištění bezpečnosti. Na celém světě vidíme, že vlády se stávají stále mocnějšími, zatímco nadnárodní instituce jako NATO svoji moc ztrácejí.“ (tamtéž, 408)

Evropská unie se svou bezpečnostní a obrannou politikou z tohoto trendu začíná vymykat, a proto těžko dosáhne konsenzu s americkou preventivní strategií preemptivní formy Bushovy administrativy. Po 11. září 2001 se americká zahraniční politika změnila z národního unilateralismu v **unilateralismus globální**. „Současně ale ztratily svoji realitu a nutnost dvě nejdominantnější ideje vztahující se ke státu – idea *národního státu* a idea *neoliberálního státu*.“ (tamtéž, 408)

Korea, Vietnam, Panama, Haiti, Bosna, Kosovo, Afghánistán a Irák jsou příklady amerického vítězství, které se postupně proměnilo nebo proměňuje v prohru. Podobně je tomu u 250 válek (dvou set od roku 1900), které Spojené státy od svého zrodu vedly. Naprostý úspěch znamenala jen první a druhá světová válka, zvláště podíl na porážce Německa Japonska, zčásti Grenada, a možná Panama. Zbylé operace byly neúspěšné, protože neskončily nastolením demokracie?

Keneth J. Hagan a Ian J. Bickerton ve své aktuální knize *Unintended Consequences* z letošního roku napsali: „Náš výzkum ukazuje, že téměř ve všech případech byly výsledky válek vedených Spojenými státy velice vzdálené původním cílům, vytyčeným před jejich vypuknutím ... Ukazuje se, že američtí prezidenti, pokud jejich prohlášení skutečně odrážela stav jejich mysli, velice často zahajovali konflikt s malou znalostí toho, jaké důsledky může přinést.“

## Východiska

**Koncipování základů vědy o bezpečnosti** a tématu klíčových aktérů světové bezpečnosti jako teorie středního dosahu, situované mezi empiricko-historickými poznatky o vývoji a stavu bezpečnosti ve světě a v Evropě a např. Beckovou rizikovou společností jako jedné z relevantních tzv. velkých teorií, má teoretický, a zároveň pragmatický a praktický význam a cíl:

V prvním případě v souladu s Janošcovým požadavkem vytvořit podmínky pro vytvoření vědy o bezpečnosti, resp. sekuritologie; v druhém poté identifikovat faktory nebo indikátory, které k takovému klíčovému postavení rozhodujících aktérů světové bezpečnosti určitý stát nebo jejich seskupení či mezinárodní instituce a jevy ani ne tak opravňují, ale proč se jím fakticky staly, a dále anticipovat, které státy, jejich seskupení, instituce a jevy tuto roli ztrácejí a postupně ztratí, nebo naopak nabývají a nabudou.

K takové úvaze opravňují historické analogie již z dějin starověkého Východu, nemluvě zejména o třech světových válkách dvacátého století a složitě konfigurované bezpečnostní situace na začátku 21. století s mezinárodním terorismem coby novým bezpečnostním jevem.

Takové z historie vycházející, současností potvrzené a prognosticky orientované pojetí opravňuje k novému intelektuálnímu diskurzu. To spolu s koncipováním nové vědní disciplíny s metavědním obsahem – vědy o bezpečnosti – a koncipováním odpovídající sociologické metody, může a má vést k nově tematicky pojatým prognostickým studiím vyššího kognitivního významu a praktického dosahu. Metoda má formalizovat základní oblasti, faktory a indikátory, které je nezbytné při konkrétních analýzách a prognózách bezpečnostních hrozeb a z nich vyplývajících rizik ve světě, Evropě a v České republice respektovat. Předpokládá to zapojit i další vědní disciplíny než dosavadní, v nichž dosud až do posledního období převládaly disciplíny převážně vojenského zaměření.

Mertonovo sociologické paradigma (Merton 2000) je pro koncipování **klíčových aktérů světové bezpečnosti jako teorie středního dosahu** vhodné zvláště proto, že v sociologii

propojuje teoretické premisy jako hypotézy s empirickým výzkumem, což vyúsťuje v teorii středního dosahu. Má pro tuto oblast význam i obsahový.

Zatímco Parsons zdůrazňuje konsenzus a integraci, Merton disonanci a deviace, dynamiku, konfliktnost a ambivalenci, tj. dynamický funkcionalismus. K tomu zavádí pojmy dysfunkce (to jest možných negativních či ambivalentních důsledků působení elementu na celek nebo na jiné elementy) a latentní a manifestní funkce (předvídatelné a nepředvídané), navrhuje koncept funkcionálních alternativ jako komplement k pojmu funkcionálních nezbytností strukturálních elementů pro fungování systému (v každém systému existuje množina funkcionálních alternativ – výchovnou funkci může plnit rodina, škola, armáda; obranu může zajistit armáda, občanské milice etc.) a rozvíjí teorii sociální adaptace a deviace. Jejich funkcí není analyzovanou situaci podrobit kritice, ale především jí porozumět, což neznemožňuje navrhnout praktická opatření.

Sociologie má analyzovat stav příslušného segmentu společnosti či společnosti a jeho aktérů, pokusit se vysvětlit příslušné sociální jevy a procesy v nich probíhající a porozumět jim. Pokud jde o klíčové aktéry světové bezpečnosti, v níž tento systém čelí vnějším a vnitřním problémům přežití, je nutné na tomto účelově přizpůsobeném základě poznat jak jejich aktuální struktura vznikla a proč se utvářela právě tak (geneze), jak tato struktura a její aktéři fungují (analýza stavu a vzájemných vztahů), jak tato struktura ovlivňuje světovou bezpečnost a samotné aktéry (důsledky), jak se bude tato struktura vyvíjet a proměňovat, jaké vývojové trendy s příslušnými zamýšlenými a nezamýšlenými budoucími důsledky lze předpokládat (dynamika).

Dysfunkce v Mertonově podání poukazuje na takové efekty lidského chování a jednání, které mají záporný vliv na stabilitu analyzovaného systému nebo subsystému, na jeho adaptační schopnosti, které znemožňují prosazovat určité hodnoty a dosahovat vytyčených cílů, přičemž je patrné, že v každém systému nebo subsystému jsou určité dysfunkční prvky, které z hlediska celku nelze dostatečně vysvětlit.

Společnosti a sociální systémy včetně bezpečnostních musejí být chápány holisticky jako celky složené z propojených elementů, v němž je dominantní celek. Kauzální vztahy jsou mezi aktéry multiplicitní. Uvnitř systému se projevuje tendence k vyvažování protikladů. Deviace se řeší v dlouhodobém časovém intervalu. Změny probíhají pozvolna a jsou determinovány demografickými, ekonomickými, sociálními, ideovými, environmentálními aj. faktory.

Rozhodujícím cílem je konsenzus a integrace. Je však nutné respektovat, že změny nemusí být – a v oblasti bezpečnosti obvykle nebývají – adaptivně funkční, což mění i postavení aktérů systému. Struktura aktérů se může změnit až po konfliktu, který podle Pierra van den Bergha (Bergh 1963) může být prostředkem nastolení dynamické rovnováhy a může tak následně plnit integrativní a stabilizační funkce.

**Současnými světovými klíčovými aktéry světového bezpečnostního systému** jsou Spojené státy jako supervelmoc, Čína jako velmoc s potencialitou stát se supervelmocí, a integrující se Evropa se stále vzrůstajícím bezpečnostním vlivem a pro svou křesťanskou a humanistickou tradici jako stabilizující element. Rusko, Indie, Írán, Brazílie a Indonésie jsou faktickými nebo potenciálními regionálními velmocemi s aspiracemi dále posilovat své velmocenské postavení, což se zvláště týká Ruska a zčásti Indie.

Ke klíčovým aktérům evropské bezpečnosti je nutné přiřadit instituce jako je Organizace spojených národů, Evropská unie, Severoatlantická aliance, Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, G-8, Mezinárodní měnový fond, Světová banka, nadnárodní

monopoly event. další instituce. Dále poté také vážné bezpečnostní jevy jako je islámský terorismus, jiné formy mezinárodního terorismu a mezinárodní zločin, u nichž navíc hrozí propojování aktivit.

**Aktéry světové bezpečnosti** tedy rozumíme státy s faktickým či potenciálním supervelmocenským a mocenským statusem, instituce se světovým bezpečnostním dosahem a další vážné bezpečnostní jevy, což nevylučuje existenci vlivu vůdčích osobností a jimi prosazovaných či přijatých bezpečnostních strategií, doktrín, politik, koncepcí, záměrů, cílů apod.

Středisko bezpečnostní politiky Centra pro sociální a ekonomické strategie UK se snaží identifikovat příčiny, které vedou k novému rozdělení aktérů světové bezpečnosti.

## Megatrendy ovlivňující vývoj České republiky

Miloš Balabán v své dosud nepublikované studii Megatrendy ovlivňující vývoj České republiky uvádí tyto čtyři fenomény názvy kapitol: Degradace životního prostředí, Nezápadní tvář globalizace, Globální nerovnost jako globální hrozba a Nová multipolarita. Na tomto základě lze odvodit určité závěry pro téma této studie i naši bezpečnostní politiku.

Pokud jde o degradaci životního prostředí, máme jeden handicap, že i přes změny mínění a postojů občanů a institucí k životnímu prostředí, není ve srovnání s jinými západními zeměmi u nás vytvořeno optimální klima vztahu k tomuto megatrendu. Je to i tím, že v konfrontaci s názorem prezidenta republiky se rozměnila i vládní politika v této oblasti, což má negativní vliv na občany. Proto ani nepatříme k zemím, které by vážněji pomáhaly těm zemím (0,13 % HDP, nejvíce Norsko 0,87), kde je devastace životního prostředí a z něho vyplývající ohrožení životních podmínek nejakutnější. Tato pomoc je objektivní, protože tyto země si zachovaly daleko déle životní prostředí, které jsme my civilizačními procesy, zejména industrializací a urbanizací, změnili. Tato pomoc by měla ve spolupráci s evropskými a světovými institucemi směřovat zejména do Afriky, Asie, a také do Latinské Ameriky. V opačném případě můžeme očekávat živelnou migraci z těchto postižených území, na kterou nejsme připraveni. V současné době dokonce nemáme ani přehled o tom, kolik je u nás nelegálních migrantů. I když se jejich počet údajně snižuje, podle některých odhadů je jich v republice stejný počet jako cizinců s pobytem legálním.

Jedním z důvodů pomoci uvedeným kontinentům je, že Evropa je na tom ekonomicky, ale i ekologicky poměrně nejlépe. Přesto nelze podceňovat zejména výkyvy počasí, které se projevuje střídáním suchých období s povodněmi. Z tohoto důvodu je problematické řešit např. úspory v rezortu obrany na úkor záchranných praporů, pokud nedojde ke kompenzaci v rámci integrovaného záchranného systému.

To vše souvisí úzce i s **energetickou bezpečností**, jejíž zajištění nezávisí jenom na finančních možnostech naší země, ale má politické konotace. Je nutné počítat s tím, že surovinově bohaté země nebudou při prodeji energií a surovin vždy kalkulovat jen s cenami, ale budou mít i politické podmínky, které mohou přerůst až ve vydírání. Konečně mnohé obchodní smlouvy jsou politicky modifikované a dokonce politické faktory ovlivňují např. vedení tras naftovodů. Zároveň s tím je třeba – z hlediska trvale udržitelného rozvoje a kvality života – energetické a surovinové zdroje šetřit.

Druhý z megatrendů, pracovníčně označený jako Nezápadní tvář globalizace, reflektuje, že po rozpadu bipolarity dochází k rychlému ekonomickému vývoji i v dalších velkých zemích jako je Čína, Indie, Rusko a Brazílie. To zároveň determinuje i orientaci zahraniční politiky.

Nemůžeme ji koncipovat jako jednostrannou. Samozřejmě jsme v tom podmíněni geograficky, primární je pro nás Evropa a Evropská unie. Tedy prostor, kde vznikly dvě světové války, ale zároveň kontinent a v ní vzniklá Evropská unie, tvořená státy, které se z toho poučily, takže zároveň začínají být svou integrační politikou vzorem pro jiné kontinenty. Tento trend by neměla narušit jiná prioritní orientace, určitě ne jednostranná. Naopak, kromě EU bychom měli mít dobré vztahy se všemi vyspělými i rozvíjejícími se zeměmi a teritorii.

Megatrend Globální nerovnost jako globální hrozba ukazuje, že se situace ve světě sice zlepšuje a do roku 2015 klesne počet lidí pod hranici chudoby z 3,6 miliardy na 2,6 miliardy, ale třetiny se vývoj vůbec nedotkne, zvláště v subsaharské Africe, části jižní Asie, Blízkého východu, Latinské Ameriky a dokonce i některých enkláv v Evropě. Vyplývá z toho povinnost podporovat program Rozvojové cíle tisíciletí a zamyslet se nad problémem „úniku mozků“, který při neřízeném a neracionálním procesu může vést a vede k prohloubení nerovnosti ve světě.

V procesu přijímání rozhodnutí je nutné mít neustále na zřeteli, že bezpečnostní hrozby jsou sekundární, primárními příčinami jsou sociální, ekonomické, etnické, ideologické kulturní, environmentální aj. problémy, jejichž neřešení objektivně vede k bezpečnostnímu napětí. Rozhodující vždy proto bude prevence před podobným negativním vývojem nebo účinná pomoc při jejich řešení. Lidstvo nedokáže zlepšit bezpečnostní situaci ve světě, dokud také nenajde cesty, jak postupně přesunout výdaje na zbrojení a armády na řešení primárních příčin vedoucích ke zhoršování bezpečnostní situace, růst bezpečnostních hrozeb.

Vyústěním tří uvedených megatrendů je Nová multipolarita.

## Nová konfigurace světové bezpečnosti

V této souvislosti nelze pominout, že pokud jde o klíčové aktéry světové bezpečnosti, je tu nepřehlédnutelný dynamický vývoj, který může vést k novému obrazu jejich konfigurace. Upozorňuje na to bývalý náčelník generálního štábu Armády České republiky Jiří Šedivý (2007: A 11) v textu příznačně nazvaném *Založí Čína s Ruskem nové NATO?* Je z prognostického hlediska naneštěstí ne divokou kartou, ale legitimní vizí, kterou ve své důsledku je možné za jistých podmínek označit za katastrofickou.

Po rozpadu bipolarity se začal vytvářet i v této stati stručně zmíněný multipolární svět velmocí a světových organizací a jevů, ve kterém je lépe zajištěna vyváženost bezpečnostní situace. Tento poznatek potvrzuje empirickou analýzu vývoje ve dvacátém století, a zároveň i myšlenku Paula Kennedyho, že relativní síla vedoucích mocností prochází stálou změnou, které odráží nerovnoměrný společenský a ekonomický vývoj v globálním měřítku.

Kdyby se Šanghajská organizace pro spolupráci změnila ze sdružení na vojenskou alianci, vzápětí by to vedlo ke zrození nové bipolarity, protože ostatní dosavadní aktéři multipolárního světa by se spojovali, připojovali nebo dokonce se museli připojit k tomu či onomu seskupení (přidruženými členy šanghajské organizace jsou např. Írán a Pákistán). Írán se chce stát plnoprávným členem, aby mu v případě konfliktu Rusko, Čína a Indie pomohly.

Jiří Šedivý má pravdu, když uvádí, že ačkoli jde o nepříliš vyspělé země, mají značné přírodní bohatství a růstový potenciál, který se promítá a může ještě výrazněji promítnout i do potenciálu vojenského. Rusko vydává na ozbrojené síly 31 miliard dolarů a Čína 45 miliard dolarů, což ve srovnání s více než půl biliónem dolarů vynakládaných Spojenými státy představuje na první pohled zlomek, přičemž se ale zapomíná, že jde stále o velmi rozdílné finanční prostředí.

Jiří Šedivý se v závěru svého zamyšlení zabývá **ruským dilematem**, kam se orientovat: „Putin dobře ví, že nemůže nechat Evropu stranou. Ropa a plyn budou hodně silným nástrojem k ovládnutí Evropy v budoucích letech nevyhnutelné energetické krize. I když se zdá, že jde o vzdálenou věc, pro tento ambiciózní cíl nemůže Rusko potřebovat americký vliv ve střední Evropě – vliv, který by reprezentovala protiraketová obrana rozmístěná v Česku a Polsku.“

Z existující situace lze vyvodit: Spojené státy, potažmo i my s Polskem, se musíme s Ruskem dohodnout. Jinak Šedivým zmíněná energetická krize může ještě tíživěji dopadnout i na nás. Ono zas tak není příliš odkud brát, většinou jen z ještě krizovějších teritorií. Nemluvě o tom, že bude-li se zvyšovat napětí, může to Rusko orientovat právě směrem, kterého se generál obává. A my dobře víme, že bipolarita s vysokou mírou pravděpodobnosti vede ke studené válce.

*Text byl zpracován v rámci výzkumného záměru  
FSV MSM0021620841 – Rozvoj české společnosti v EU: rizika a výzvy (2005-2010, MSM).*

### Literatura:

- ALBROW, M. *The Global Age*. Cambridge: Polity Press, 1996.
- BALABÁN, M. *Megatrendy ovlivňující vývoj České republiky*. Pracovní studie. Praha: Středisko bezpečnostní politiky CESES FSV, 2007.
- BECK, U. *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004.
- BERGH, P. Dialectic and Functionalism. Toward a Theoretical Synthesis. *American Sociological Review* 28, 1963.
- EICHLER, J. Teorie obrany, nebo bezpečnostní věda? Náměty pro vědeckou a výzkumnou činnost v oblasti bezpečnosti a obrany státu. *Vojenské rozhledy* 4/2006.
- HAGAN, K. J., BICKERTON, I. J. *Unintended Consequences*. Londýn: Reaktion Books, 2007.
- HORYNA, B. *Druhá moderna. Ulrich Beck a teorie reflexivní modernizace*. Brno: Masarykova univerzita, 2001.
- JANOŠEC, J. Sekuritologie – nauka o bezpečnosti a nebezpečnosti. *Vojenské rozhledy*, 3/2007, s. 3-14.
- KENNEDY, P. *The Rise and Fall of the Great Powers*. Boston, 1988.
- MERTON, R. K. *Social Theory and Social Structure. Toward the Codification of Theory and Research*. New York, 1968.
- MERTON, R. K. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000.
- PETRUSEK, M. Poslední klasik moderní sociologie Robert King Merton. Studie in Robert K. Merton, *Studie ze sociologické teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000.
- PETRUSEK, M. *Společnosti pozdní doby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007.
- PERNICA, B. *Profesionalizace ozbrojených sil – trendy, teorie, zkušenosti*. Praha: AVIS, 2007.
- RAŠEK, A. a kol. Tvorba základů bezpečnostní vědy. *Vojenské rozhledy* 1/2007, s. 21-31.
- ROBERTSON, R. *Globalization. Social Theory and Global Culture*. London: Sage, 1992.
- PŘIBÁŇ, J. Bratři ve strachu. Kritické myšlení v Baumanově tekuté modernitě. *Právo – Literární příloha Salon* 507, 22. 2. 2007.
- STEWART, I. *Odsud až do nekonečna Průvodce moderní matematikou*. Praha: Argo a Dokořán, 2006.
- ŠEDIVÝ, J. Založí Čína s Ruskem nové NATO? *MF Dnes* 4. 9. 2007, s. A11.
- VOLNER, Š. Asymetrické války. *Vojenské rozhledy* 3/2007, s. 15-26.
- Velký sociologický slovník*. Praha: Univerzita Karlova, vydavatelství Karolinum, 1996.